

Moksliškai ar poetiškai aiškiname dvasines vertybes bei simbolius - didžiausia jų vertybė ta, kad jie yra ir veikia.

VideoLightBox Gallery generated by

VideoLightBox.com

#videogallery

a#videolb{display:none}

Vestuvėse jaunesiems tenka įveikti daugybę kliūčių. Net šventinis stalas būna už sėstas "svetimųjų", ir ji tenka vaduoti. Aukštaitijoje išperkant stalą deramasi dėl sodo. Sodas - tai dažniausiai iš šiaudelių ar nendrių, suvertų ant siūlų, padarytas daugiakampis reketukas, kabinamas ties stalu. Paprasčiausias sodas yra rombo arba tiksliau - dviejų piramidžių su bendru pagrindu pavidalo. Prie keturių pagrindo kampų ir apatinės viršūnės kabinami tokios pat formos mažesni daugiakampiai nareliai. Rombiniai sodo rėmai ir nareliai kupiškėnų vadinami keseliukais, o Pelesiškių - bučiukais. Darant sudėtingesni sodą, tokiais nareliais už pildomas ir jo vidus. Vidinius sodo narelius kupiškėnai vadino kamarytėm, o jų sudarytas kiaurai šviečiančias angas - ulytytėm. Sodą išpuošdavo žalumynais, įvairiais spalvotais popierėliais bei iš jų padarytomis žvaigždutėmis, gėlytėmis, taip pat iš šiaudų arba kiaušinio kevalų ir popieriaus padarytais paukščiukais. Be rombo, dar buvo daromi kūgio (Panvėžio raj.), rutulio (Rokiškio raj., Kupiškio raj.), kubo, statinaites (Kupiškio raj.) pavidalo sodai. Panevėžio rajone Palaukių kaime kūgio formos sodą darydavo iš rūtų stiebų arba medžio vytelių, kurias apipindavo rūtom, mirtom, ėgliukais.

Sodo viduje kabindavo ir degtukų dėžutės padarytą lopšį, jame lelioką (vaiką). Rutulio pavidalo sodą vienur darė iš šiaudų ir gėlių, kitur iš sulenktų vytelių, kurios buvo apipinamos gėlėmis (Rokiškio raj.). Kubinį sodą kupiškėnai darydavo iš kiaulės šerių, kuriuos -sulipdydavo vašku. Kad sodas geriau suktųsi, jį kabindavo ant vaškuoto siūlo arba ašuto. Kai kas dar prisimena, kad anksčiau ir pačius šiaudelius varstydavo ant ašutų, kuriuos suklijuodavo vašku. Statinaites pavidalo sodą kupiškėnai darė iš šiaudų, tačiau, pasak E. Dulaitienės-Glemžaitės, toks "išmįslus" sodas "kupiškėnuose neprigijo", nes statinaitė priminė girtuoklystę, o tai blogas ženklas vestuvėms. Kupiškėnai vestuvių sodą mokėjo pasidaryti ir iš krijelio - siūlų vytuvų, kuriuos apipindavo žolynais, karpytais popierėliais ir gėlėmis.

Tačiau matyt senesnis paprotys sodą daryti iš eglutės arba kadugio, kuriuos taip pat įvairiai išpuošdavo: popierėliais, žolynais, gėlėmis. Molėtiškiai puošė eglaitę, uteniškiai ir dzūkai eglaitę arba jos šaką, ukmergiškiai ir kupiškėnai eglės viršūnę, o dzūkai dar ir kad ugi. Įdomu, kad eglutė arba kadugys buvo kabinami virš stalo ir viršūne žemyn. Tiek eglaitėje, tiek šiaudiniame sode pakabindavo obuolių, saldainių, kankorėžių, riešutų, pyragėlių, paukščių, taip pat būtinai seneli sodininką, padarytą iš šiaudų arba iš įvairių skudurėlių, buroko ar ko nors kito. Sode, padarytame iš eglaitės, prikabinėdavo įvairių daržovių: morkų, svogūnų, česnakų; kartais net pakabindavo kopūsto galvą. Kai kur dar į ridikus arba griežčius prismeigę šipuliukų apie sodą pakabindavo 3-4 žvakeles. Viena arba kelios žvakeles buvo uždegamos ir šiaudinio sodo viduje.

Šiaudinis sodas ne visur vienodai vadinamas. Ji dar vadina: liktorius (Varėnos raj., Panevėžio raj.), voras (Ukmergės raj.), vorys (Suvalkų vaivad.) arba pajonkas (iš lenkų - pajak - voras, pakabinama daugelio žvakių žvakidė; Suvalkų vaivad... Paprotys puošti sodą žinomas ir latviams. Latvijoje vestuvėms darydavo šiaudini sodą - "puzurs" arba "kists", taip pat puošdavo eglutę - "eglite". Vestuvių proga sodą darydavo ir kitos Europos tautos. Baltarusijoje (Polesėje) prieš atvažiuojant jaunojo pulkui merginos su nuotaka miške iškirsdavo eglutę ar pušelę, sodindavo ją į puodynę su žeme ir papuošdavo gėlėmis bei kaspinais. Kitur baltarusiai puošė pušies arba vyšnios šakelę, kurią įsmeigdavę duoną, pyragan arba karvojun. Lydos apskrity kepė karvojų su jo vidurinė įsmeigta jaunos pušaitės viršūne ir penkiomis be žievės šakelėmis. Baltarusių sodai vadinami: "elca", "sady", "vlce", "vilce", "velca", "velca", "vince". Panašiai savo sodą - išpuoštą žalią (vasarą - lapuotą, žiemą - spygliuotą) medeli vadina ir ukrainiečiai: "jelce", "vilce", "gilce". Vestuvinius sodus vienaip ar kitaip darė lenkai (ruzga, wiecha, wienc, wilce derewce), čekai (strom, stromek), -slovėnai (krowal), rusai (elka, sady, kurnik, devjakrasota), bulgarai (iloja, elcha, veika, trapeza ...), rumunai (lem nut), italai (palmeta), vokiečiai, austrai, albanai, graikai bei kitos tautos. Paprotys daryti vestuvėms sodą yra žinomas ir ne indoeuropiečių tautoms, pavyzdžiui, vengrams, buriatams, Javos salos gyventojams, terekemenams ir kiliems. Tad galima manyti, kad vestuvinio sodo, kaip ir pasaulio medžio, simbolika yra bendražmogiška - archetipinė.

Aukštaitijoje per vestuves vaduojant stalą ir išperkant sodą dainuotos sodą giriančios dainos. Jose sakoma, kad sodo viduje matyti dangus, paukščiai šneka, upės (saulė) teka. Sode esą miško uogytėlių, sodo obuolėlių, ten esąs agradnykas, t.y. daržininkas arba sodininkas. Apibendrinant vestuvinio sodo simboliką, galima išskirti šias pagrindines dalis: medis, vaisiai, paukščiai, upės, dangus, sodininkas. Pastarieji sodo sandai atitinka pasaulio arba gyvybės medžio simboliką. Juos galima rasti taip pat ir verpsčių puošyboje.

Nesunku pastebėti, kad verpstės, be joms būdingiausių segmentinių žvaigždžių, puošiamos taip pat ir medžio (augalo), paukščių, žvaigždžių, vandens, suartos žemės, gyvatės bei žmogaus simboliniais motyvais. Statistinis šių simbolių pasiskirstymo tyrinėjimas rodo, kad jie vertikalioje verpstės plokštumoje išdėstomi pagal tam tikrą logišką tvarką. Verpstės galvos apatinėje dalyje dažniau vaizduojami gyvatės (S pavidalo), o viršutinėje - medžio, paukščio, žvaigždžių motyvai. Šie viršum segmentinių žvaigždžių esantys dekoruoti elementai kaip tik ir siejasi su sodo simbolika. Be minėtų motyvų, čia dar kartais vaizduojamas augalas puode, rūtų

darželis arba savotiška šventoriaus apribota erdvė. Kariais viršutinėje verpstės dalyje atsiranda kryžiaus, koplytstulpio, skliautuotų vartų, šventyklos motyvai. Minėti simboliai ir pats verpstės pavidalas, atitinkantis medžio siluetą, leidžia spėti apie verpstės dekorą ir vestuvinio sodo prasminį ryšį Sodo ir verpstės !

Vestuvinio sodo ir verpstės viršutinės dalies simboliai taip pat gali būti sugretinti su pasakose sutinkamu ant kalno arba dangaus skliauto esančio sodo - rojaus vaizdiniu. Su šiuo vaizdiniu susijusios tautosakos trumpą analizę yra pateikęs O.Beresnevičius. Sakoma, kad dangaus sode augančios įvairios gėlės, vaismedžiai su stebuklingais vaisiais, riešutai. Šalia sodo esąs labai gražus, visas mirgantis Dievo dvaras, žerintys rūmai. Dievo namai kupini dangiškosios gėrybės. Netoli dvaro arba tiesiog po juo yra ežeras, vaizduojantis pragarą.

Tai, kad išperkant sodą buvo iš perkamas ir vestuvinis stalas, leidžia manyti, kad sąvoka "sodas" bus žymėjusi ne vien virš stalo kabojusį medelį arba šiaudinuką, bet ir visą šventinę erdvę prie stalo. Šią mintį patvirtina žinia, jog "apie Panevėžį sodą sudaro taip: aplink stalą sėdi moterys, o iš kraštų vyrai, vadinami šulais, o moterys - tvora, virš galvų kabo sodas, ant stalo bliūdas su vandeniu, vadinamas ežeru, o balta staltiesė - pievos; sode sėdįs agradninkas padarytas iš vyžų". Taip surėdyta šventinė erdvė atitinka vertikalų mitinio pasaulio erdvės pjūvį, kuriame palubėje kabantis sodas siejasi su dangaus sodu - rojumi arba dausomis, lėkštė, pripildyta vandens (ežeras), - su pragaru, o pats stalas - su žeme arba, tiksliau, žemiškuoju sodu - sodyba. Neatsitiktinai apie Panevėžį nuotaka išvažiuodama į bažnyčią pabučiuoja žemę pastalėje bei visas keturias stalo kertes sakydama: "Sudie, juodoji žemele, mano nešiotojė! Bėginėjau maža būdama", bučiavau tave rytas vakarėlis". Šiuo atveju atsisveikinama ne apskritai su žeme, o su savo gimtąja erdve - namų žeme, sodžium, sodyba. Panašus atsisveikinimas su stalu žinomas lenkams, lužitėnams ir kitoms Europos tautoms. Keturios stalo kertės arba minėti šulai simbolizavo 4 pasaulio šalis. Vestuvinio stalo ir sodo išpirkimo sugretinimas, minėta simbolika bei panevėžiečių sodo sudarymo būdas leistų išplėsti sodo sąvoką nuo žyminčios tik šiaudinuką arba papuoštą medį virš vestuvių stalo iki apimančios visą šventinę erdvę apie vestuvinį stalą. Kyla klausimas, kokie tos erdvės matmenys, kur jos ribos? Ieškant atsakymo į šį klausimą verta pasidomėti žodžio "sodas" semantika. Neturėdamas tam reikiamo pasirošimo pamėginsiu aptarti tik pačius bendriausius bruožus.

Lietuvių kalboje žodis "sodas" šiandien paprastai suvokiamas kaip "žemės plotas, kuriame auga vaismedžiai ir vaiskrūmiai" arba "kaip patys tame plote augantys vaismedžiai ir vaiskrūmiai". Rusų etimologai pažymi, kad slavų žodis "sad" yra kilęs iš "sedti", reiškusio "sėsti" ir senojoje rusų kalboje žymėjusio taip pat ir medį, augalą. Tuo pačiu reikia pastebėti, jog tai turėjo būti ne bet koks augalas, o tikriausiai išskirtas, paliktas kertant mišką, arba pasodintas sukultūrintoje - nuo laukinės gamtos atskirtoje erdvėje. Kad taip gali būti, liudija pačios sukultūrintos ir apgyvendintos erdvės įvardijimai: sodyba (vieta, žemė apie namus su visais trobesiais; vieta, kurioje buvo trobos, sodybvietė), sodas (paveldima žemė, buveinė), soda (neiškirstytas kaimas arba tokio kaimo gyventojai), sodis (sodžius; sodyba), s(d)žius (kaimas, sodyba), sodna (išdegusi vieta), sėdimoji (dirva, ant kurios namas stovi), sėdimija (vieta, kur įsikūręs kaimas), sėdymas (žemės rėžis ties sodyba), sėdynė (buveinė, sostinė); latvių - sadža

(sodžius), sčta (tvora, aptvaras: kiemas; valstiečio sodyba, ūkis); prūsų - sadile (kaimas) . Taip pat verta pastebėti, kad lietuviški žodžiai sodrus, sotus bei, pavyzdžiui, lotynų žodžiai su šaknimi sat- (pavyzdžiui, satio - maitinti iki soties, prisotinti; sėja, sodinimas; pasėliai, užsėtas laukas) nusako sotumo, prisotinimo, visokio pertekliaus būseną.

Remdamiesi tuo, kas pasakyta, sodą galime suvokti kaip iš gracios laukinės aplinkos išskirtą, nuo jos atitvertą, apsėtą, apsodintą, tai yra sukultūrintą erdvę, teikiančią žmogui maistą ir už tikrinančią sotų, pasiturinti gyvenimą, "Taigi sąvokos "sodas" reikšmė išsiplėčia nuo vestuvinio stalo iki žmogaus sukultūrintos erdvės ribų. Būtina pastebėti, jog žmogui pastaroji sodo erdvė be akivaizdaus gamtinio topografinio išskirtinumo turėjo įgyti ir dvasini vertybinį modalumą. Juk akivaizdu, kad palaipsnis laukinės gamtos užkariavimas ir sukultūrintos, pramanytos buveinės kūrimas turėjo sutapti su žmogaus sąmonės ir dvasios vystymusi. Kitaip sakant, erdvės sužmoginimo, jos priderinimo prie žmogaus poreikių pastangos turėjo sietis su žmogaus vidinės dvasinės darnos augimu bei saugumo nuo svetimo, nepažinto didėjimu. Tad galbūt neatsitiktinai mūsų kalboje vienas iš žodžių; apsakančių žmogaus vidinę ramybę, jo dvasinę pusiausvyrą žodis sodnus (plg.: žmogus yra tada nekaltas ir visiškai ramus, sodnios širdies ir nesmarkauja), Prisiminkime dar žodi sodoti, reiškianti laikytis vienodai (kalbant apie ligonio būklę) . Šiuos ieškojimus gali papildyti ir lotynų kalbos žodžiai su šaknimi sed-, kurie reiškia palaidojimo, sėdėjimo, įvairias gyvenamas vietas, taip pat dirvas. Jie išreiškia ir lengvą pasidavimą pagundom, dorovini netvirtumą, maištą, jaudinimąsi, nesutarimą, taip pat apima pastangų, užsispyrimo, kantrybės, nusiramavimo, ramaus, tylaus, santūraus žmogaus būsenas.

Tad sodnus - tai ramus, nesmarkaujantis, nuo aistrų atsiribojęs, vidinį sodą sukūręs žmogus. O simbolinio apeiginio sodo kūrimas - tai kelias į gamtos darną, į dvasinę Romuvą.

Šis, nors ir ganėtinai paviršutiniškas, sodo įvaizdžio aptarimas, leidžia spėti jį buvus pakankamai talpia sąvoka, žyminčia sukultūrintą gamtinės ir dvasinės visumos sritį, kurią galima būtų palyginti su graikų "kosmos" . Jei vestuvių šventini stalą, už kurio sėda jaunieji, galime laikyti žemiško sodo simboliu, tai virš stalo kabantis šiaudinukas arba eglutė atitinka pasaulio medžio viršūnę. (Kaip jau buvo minėta, Lietuvoje sodą kai kur ir darydavo tiesiog iš eglės viršūnės.) Ši pasaulio medžio viršūnė kaip tik ir siejama su vertikaliąja pasaulio riba ir žmogaus gyvenimo kelionės tikslu - Dausomis. Medžio arba jo viršūnės puošimas vestuvėms ir po juo, vykstančios apeigos turėjo simbolizuoti kosmoso kūrimo veiksmą, kuris apeiginiu būdu visuomet kartojamas esminių žmogaus ir Visatos būties lūžių metu. Medžio kaip pasaulio centro, kuriame vyksta kūrimas, simbolika yra pakankamai gerai aptarta. Be to, yra žinoma, kad pasaulinėje kultūroje medis gali simbolizuoti tiek vyrišką, tiek ir moterišką pradus. Suvokti ši dvireikšmiškumą padeda S.Freudo, aiškinusio medžio simbolinę prasmę sapnuose, nuomonė, jog medis kaip medžiaga, kaip mediena simbolizuoja moterį (plg.: lot. materia - medžiaga ir mater - motina), o kaip į viršų besistiebiantis augalas - vyrą. Tad pasitelkę šią mintį; medį galime suvokti kaip ypatingą kuriamąją jėgą turintį tvarinį, kaip dangaus ir žemės ryšį. O vestuvinis sodas laikytinas gyvybės medžiu arba vestuvių apeigų reikmėms materializuotu pasaulio medžio archetipu. Tuomet suprantama vedybų - vyro ir moters susijungimo (jungtvių) apeiga po medžiu .

Pasaulio medžio ir gyvybės medžio archetipai, reikšdamiesi įvairiose kultūrinėse terpėse, galėjo būti vienaip ar kitaip aiškinami; bet visuomet išsaugodavo savo esminę vyriško ir moteriško pradų jungties prasmę. Taip gali būti paaiškintas ir kupiškėnų paprotys, kad pajauniai turi saugoti sodą visą pirmąją vestuvių naktį. Lenkai Poznanės srityje sodą puoselėdavo iki gobtuvų, o vokiečiai palikdavo jį, kol jaunoji pora susilaukdavo pirmagimio.

Įsigalint krikščionybei, jungtuves pradėjus atlikti bažnyčioje, vestuvinis sodas neteko savo šventinės apeiginės prasmės. Veiksmai su juo įgavo pramoginį pobūdį ir buvo atliekami jau tik sugrįžus iš bažnyčios. Viskas, kas čia pasakyta, byloja, jog jauniko kelionė pas jaunąją ir judviejų vykimas atgal seniau galėjo būti suvokiami kaip kelionė iš savo kosmoso-sodo į kitą -svetimą. Šioje kelionėje tyko daugybė kliūčių. Jaunosios pulkas į atvykstantį jaunojo pulką žiūri kaip į nedraugišką, svetimą pulką. Tai ir nenuostabu, nes jaunasis atvyksta iš svetimės, nepažintos srities, esančios anapus sodo. Tautosakoje tą sritį dažniausiai simbolizuoja miškas arba vandenys. Todėl jau sodžiaus gale atvykstantiems buvo už keliami vartai, daromos užtvartos. Už šaunams ir jaunosios kiemo vartai. Dzūkai svetimumo pulko sutikimui jaunosios kieme ruošdavosi tarsi rimtam mūšiiui. Senesni vyrai darželyje už tvoros susėsdavo net su užtaisytomis šautuvais, iš kurių pyškindavo pasirodžius "svetimiesiems". Pakliuvus į nuotakos trobą kelionės tikslas dar nepasiektas, nes reikėjo papulti į patį sodo vidų - už stalo. Etnografinė medžiaga byloja, kad dėl sodo būdavo ne tik deramasi, bet ir varžomasi, visaip mėginant jį pagrobtį, o kartais net susiremiama. Šią "savųjų" ir "svetimųjų" kovą galima taip pat sieti su mitinio pasaulio kūrimo veiksmu, su pirmine kosmine Perkūno ir Velino kova. Z.Slaviūnas dėl nedraugiško svetimųjų pulko sutikimo pastebi, kad perėjimas į naują giminę turėjo būti "atliekamas su tam tikromis apeigomis, kurios reiškia, kad į naują bendruomenę reikia įsipirkti, įsiprašyti, sugebėti atitinkamais sąmojingais atsakymais nugalėti pasitaikančias kliūtis ... Šią mintį galima būtų papildyti prielaida, kad įsiprašymas, įsipirkimas, prisigretinimas kitos giminės namų dievybėms atrodo būdingesnis jaunosios veiksmams, o jaunikis kliūtis nugalėti sumanumu ir jėga. Taigi tikėtina, jog jaunojo kelionė pas nuotaką mitiniame mąstyme išties galėjo būti suvokiama kaip kelionė iš savo sodo į svetimą, per tarpinę chaoso erdvę, į svetimumo sodo šventąjį vidų, kuriame dviejų kuriančiųjų visatos jėgų susijungimas gimdo gyvastį. Tad kosmologiniu požiūriu vestuvinė apeigų erdvė turi būti vertinama kaip nevienalytė, o atskiros jos sritys suvokiamos tartum prieangiai, tarsi laiptai kelionei į sodo - kosmoso centrą.

Baigiant būtina pažymėti, kad kai kurių etnografų išsakyta ir ko gero tik kultūrinio provincialumo jausmu pagrįsta nuomonė, esą lietuvių vestuvinis sodas (jo pavadinimas ir jis pats) yra slaviškos kilmės, nuneigiama net paviršutiniškai tyrinėjant aptinkamas bendražmogiškas: šio simbolio ištakas. Manymas, kad baltų kultūroje slaviškos kilmės sodą pavadavo rūtos, rūtų vainikas, tik nurodo tyrinėtojų dėmesio laukianti šių simbolių sugretinimą lietuvių ir kitų Europos tautų vestuvinėse apeigose. Nors archetipinių, mitinių simbolių kalba niekada negali būti vienareikšmiškai išversta į žodžius, o prasmė suvokta racionalių mąstymu, tačiau kiekvienas bandymas tai padaryti - kelias į kasdienybės prašviesėjimą, į dvasinį atsigavėjimą vedanti kultūrinė psichoanalizė.

Jonas Vaiškūnas